

ГЕТЬМАНЩИНА І ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ПІДРУЧНИКАМИ (квітень – грудень 1918 р.)

На основі вивчення й аналізу великої кількості першоджерел та архівних документів у статті висвітлюються основні тенденції розвитку українського національно-освітнього руху в квітні – грудні 1918 р., а саме розкривається проблема навчально-методичного забезпечення українських шкіл у період гетьманату 1918 р.

Ключові слова: освіта, національно-освітній рух, навчально-методична література.

Після перемоги Лютневої (1917 р.) революції в Росії в Україні спостерігається піднесення потужного національно-освітнього руху, головне гасло якого – боротьба за рідну мову і національну школу, яку очолила Центральна Рада, поставивши за мету відновлення державності українського народу. Важливою і невід'ємною частиною державної політики УЦР було питання освітнього будівництва в Україні. Культурні перетворення, започатковані Центральною Радою, особливо продовжували розвиватися в Українській державі у період правління гетьмана Павла Скоропадського.

Становлення української загальноосвітньої школи в Україні за доби Гетьманату привертало увагу значної кількості дослідників, що ж до питання забезпечення її необхідною навчально-методичною літературою, то ця проблема лише частково відображена в сучасній українській історіографії¹. Мета даної статті – показати, що незважаючи на певні труднощі й перешкоди, гетьманський уряд, місцеві органи самоврядування докладали багато зусиль для забезпечення української школи необхідними підручниками та посібниками.

У системі освіти тривав процес формування україномовних навчальних закладів. До того ж особливість цієї роботи полягала в тому, що російськомовні та інші навчальні заклади практично не реформувалися, а створювалися тільки нові, українські. Так, упродовж літа 1918 р. було створено 50 нових гімназій, загальна кількість яких досягла 150, серед яких було вже кілька десятків сільських. Для малозабезпечених гімназистів виділялася часткова матеріальна допомога, а також 350 іменних стипендій (ім. Т.Шевченка, Г.Сковороди, І.Франка, І.Стешенка) для відмінників навчання².

Відбувалося подальше зростання мережі українських нижчих і вищих початкових шкіл. Зокрема, всього на 1 липня 1919 р. в Україні існувало 1210 вищих початкових шкіл. З них 1108 утримувалися на державні і 102 на місцеві кошти³.

Централізованою книговидавництвом були Петроград і Москва, які забезпечували всю Росію, в т.ч. й Україну книжками. Так, за даними 1912 р. 75% видавничої справи припадало на столицю Росії. Цей стан зберігся і в 1918 р.⁴ Водночас українізація школи вимагала кількісного зростання українських підручників, а також художньої та історичної літератури для школярів.

Для видання шкільних підручників 7 червня 1918 р. гетьман П.Скоропадський затвердив ухвалений урядом закон про виділення Міністерству народної освіти на ці потреби 2 млн. крб. На ці кошти було замовлено 2,5 млн. примірників⁵. З огляду на те 28 червня 1918 р. було затверджено інструкцію, складену міністром освіти М.Василенком і погоджену з Міністром фінансів, про порядок розпорядження зазначеними коштами кредитом на видання шкільних підручників. Так, Міністерство поставило багато умов щодо різних видань, дбаючи при тому не тільки про задоволення потреб щодо кількості, та змісту шкільних підручників, а й про те, щоб поставити певні перешкоди спекуляції ними, а також якомога знизити продажну ціну⁶.

Завдяки підтримці уряду П.Скоропадського книгодрукування у 1918 році українські видавництва досягли найбільшого розвитку. Того ж року в Україні активно діяло 119 підпорядкованих Міністерству освіти видавництв. З них 50 – у Києві ("Час", "Друкарь", "Криниця", "Вернигора", "Вільна Українська школа", "Всеукраїнське Учительське видавництво", "Товариство шкільної освіти", "Українська школа", "Дзвін", "Книгозбірня", "Вік", "Видавництво І.І.Симоненко", "Видавництво Череховського", "Серп і молот", "Співробітник", "Голос", "Книгоспілка", Всеукраїнське кооперативне видавництво "Союз", "Дніпросоюз", "Праця", "Шлях", "Волошки", "Просвіта", "Видавництво М. Грінченко", "Книга", "Нашим дітям", "Рідна мова", "Видавниче товариство самоосвіта" та ін.)⁷.

Іногородніх видавництв було лише 69. Зокрема це такі: "Педагогічне бюро" (Полтава), "Просвіта" (Миргород), "Українське видавництво" (Катеринослав), "Вільна думка" (Золотоноша), "Дніпро", "Видавництво Фесенко", "Народний стяг" (Одеса), "Союз" (Харків), "Волинська Губерніальна Шкільна Рада" (Житомир), "Сіяч" (Черкаси), Видавництво "Українська Книгарня" (Херсон), Видавництво "Спілка" (Єлисаветград), "Воля", "Просвіта" (Вінниця), Видавництво "Дністер" (Кам'янець-Подільський), "Видавництво Катеринославська Українська книгарня", "Каменяр", "Слово" (Катеринослав), "Просвіта" (Біла Церква) та ін.⁸

Міністерство освіти знайшло за необхідне надати і свою суттєву допомогу, створивши в січні 1918 р. окремий Видавничий відділ. Завдання відділу були такі: 1) збирати матеріали для підручників; 2) надавати на певних умовах допомогу видавництвам, коли вони мають певні і перевірені міністерськими комісіями матеріали; 3) утворити Центральне інформаційне бюро для збирання відомостей про всі книжки – підручники, які видаються на території України⁹. Поряд з цим при Міністерстві освіти було створено більш як 10 предметних комісій та розроблено широкий план діяльності видавництва¹⁰.

Від видавництв Міністерство освіти України вимагало надсилати по два примірники виданих підручників, а також відомості, що для школи готуються до друку¹¹.

Учитель І.М.Ревун надіслав свій буквар "Грамотка" до Департаменту нижчої освіти з проханням взяти на себе працю подивитися на нього, вказати на можливі недоліки водночас визнати його гідним для початкових шкіл України¹². Водночас надсилали свої підручники до Міністерства освіти учителі і з інших регіонів України, які розглядалися комісіями.

У липні 1918 р. Видавничий відділ Міністерства освіти оголосив конкурс на кращий підручник для української школи з таких предметів: 1) Історія України для нижчої школи; 2) Історія України. Курс елементарний (для середньої школи); 3) Історія України. Курс систематичний (для старших класів середньої школи); 4) Історія всесвітньої літератури; 5) Історія українського письменства; 6) Географія України (з економічним нарисом); 7) Економічна географія України (для старших класів гімназії). За умовами конкурсу за кращі праці встановлювалися такі премії: перше місце – 10000 крб., друге – 5000 крб., третє – 2000 крб. Термін подання документів – до 1 січня 1918 р., а потім продовжено до 1 березня того самого року¹³.

Предметними комісіями Видавничого відділу постійно розглядалися рукописи підручників тих авторів, які присилали їх на конкурс. Так, у вересні 1918 р. до відділу було надіслано новий український буквар С. Титаренка "Сонечко": граматика для науки читання Видавництво "Криниця". На розгляд видавничого відділу видавництву надіслано нову й книгу Л.Українки "Стародавня історія східних народів".

У вересні 1918 р. до Видавничого відділу надіслано було на розгляд такі шкільні підручники, видані Педагогічним бюро Полтавської губернської управи: М.Грінченко "Граматика". Видання друге, виправлене; Тимошенко "Арифметичний задачник для сільських початкових шкіл", ч. I.

Міністерство освіти уклало угоду з Полтавською губернською земською управою від 5-го вересня 1918 р. про видання граматики М.Балченка в кількості 50 тис. примірників. Аналогічна уода була підписана також з Волинським губернським земством на друкування "Задачника" Верещагіна (ч.III) перекладеного українською мовою.

У 1918 р. Педагогічне бюро Полтавської губернської народної управи видало такі нові видання: "Омелькова сім'я", (казочка для маленьких діток в малюнках Е.Балути); "Проліски" (вірші та п'еска для дитячого театру, збірник другий); Гр.Коваленко "Славетні предки" вип.: Євген Гребінка; М.Савицька "Тарас Шевченко", життєпис і вибір з "Кобзаря"; Томсон-Сетон "Наші приятелі" (оповідання про собак); Є.Піменова "Англійці та їх край"¹⁴.

Для потреби шкіл і взагалі всіх, хто в цій справі звертався до Міністерства освіти, Видавничий відділ надсилав списки шкільних підручників з усіх галузей знання. Незабаром було видано також систематичного покажчика книжок для шкільних бібліотек та всіх видань для шкільного вживку. Було упорядковано ще й постійну виставку шкільних підручників для загального користування всіма відвідувачами Міністерства.

До 10 січня 1919 р. предметними комісіями Видавничого відділу було розглянуто 29 рукописів підручників. Серед них 14 праць з української мови для нижчих початкових шкіл (Балченко "Буквар", Кожуківський "Граматика" – ч. 1, 2, Труба "Читання" та ін.), 7 – з української літератури для середніх шкіл (Смоликів "Теорія письменства", Плевако "Складна хрестоматія від Котляревського до наших днів". – т. 1, 2, 3 та ін.) і 8 – з української мови для середніх шкіл (Гурський "Українська граматика" та ін.). Значна частина цих рукописів була рекомендована до друку¹⁵.

У 1918 р. активно взялося до широкої видавничої діяльності акціонерне товариство "Рух". На Слобожанщині, зокрема в Харкові, який був столицею також цілого Донецького басейну, мусив бути розмах української друкарської справи. Близькість кордону з Росією визначало русифікаційну політику різних "Союзбанків" і "Погорів", що на чолі Слобожанської кооперації поставили людей з чисто російською орієнтацією, які гальмували українську видавничу справу. Не маючи допомоги з боку громадських зросійщених організацій, товариство "Рух" випускало акції, аби залучити вільні капітали, які тоді охоче бралися до українського "пирога" і розвивали нечувану спекуляцію на українстві. Єдиний спосіб боротьби з тими спекулятивними капіталами – залучати їх до української друкарської справи і таким чином вдергати свій контроль над змістом книжкової української продукції Південно-Східної України.

План видавничої роботи товариства "Рух" був досить різноманітний: твори наукового, науково-популярного, художнього, белетристичного змісту тощо. Передусім зверталася увага на твори широко-культурного і демократично-громадського характеру. В серії "Універсальна бібліотека" друкувалися кращі оригінальні українські і перекладні твори як белетристики, так і публіцистики, науки і мистецтва. В серії "Дитяча книгодірка" виходили ілюстровані видання, розраховані на дітей різного віку. Так, у травні 1918 р. побачили світ такі книжки Товариства: О.Білоусенко "Північний вогник"; С.Петлюра "Січові стрільці в літературі"; О.Ходзицький "Шляхом старих помилок"; А.Старицька-Черняхівська "Драматичний мотлох" (Критика і бібліографія). Згідно каталогу Товариства, воно поділялося на п'ять відділів: 1) Історія (ред. Д.Дорошенка, К.Лоського); 2) Публіцистика (ред. Д.Дорошенка, Л.Бурченка, П.Богацького); 3) Красне письменство (ред. Богацького, В.Диканського, П.Гая, Т.Каркашенко); 4) Педагогіка і школа (ред. С.Паночіні); 5) Видання для дітей (ред. П.Синицького, проф. Л.Бураченка, Н.Христо, О.Діхтеря і П.Ланина) тощо. "Рух" готував нові видання до друку і такі книжки: Е.Ренон "Що таке нація?"; М.Залізняк "Швейцарська федерація", "Злучені держави Північної Америки" та ін.¹⁶

У вересні 1918 р. видавниче товариство "Друкарь" видало такі нові книжки та підручники для шкіл України: Л.Глібов "Байки"; П. Антонович "Закон Божий", рік 1-й; Г. Голоскевич "Правописний словник", "Наше минуле", "Шляхом волі"; Лободовській "Датські пісні"; В.Почовський "Малий Святослав хоробрый"; Сімович "Практична українська граматика"; "Коротенький підручник німецької мови", "Підручних французької мови", "Німецько-український словник", "Поміч учителю"; Дорошенко "Коротенька історія Чернігівщини".

Нові видання товариства "Сіяч": Петрушевський "Граматика для початкових шкіл". Видання з доповненням і виправленням "Рідне слово". Читанка. Перша книжка після букваря, "Рідне слово". Український буквар. Видання друге; Г. Коваленко "Оповідання з української історії для початкових шкіл". Вид 2-ге; І.Франко "Великий шум". Повість.; М.Левицький "Діловод: як писати службові папери українською мовою"; І.Нечуй-Левицький "Старосвітські батюшки та матушки". Повість-хроніка; Наталія Романович – Ткаченко "Життя людське". Оповідання; Мод. Левицький "Оповідання". – Т.1; Л.Боровський "Байка" (за ред. Гр.Коваленка)¹⁷. Є.Грибінка "Приказки" (2 вид.); Б.Грінченко "Іван Виговський", "Про книжки", "Без хліба", "Павло хлібороб", "Хата", "Братство і просвітня справа", "Про пустині"; Гулак-Артемівський II "Твори" (2 вид.), "Думки кобзарські" (з перев. В. Степового, 2 вид.); А.Кащенко "За що?"; "Дрібні оповідання"; Г.Коваленко "Людина і громада", "Жарти життя", "Початковий курс з української історії для початкових шкіл"; Мод.Левицький "Як писати службові папери українською мовою", "Язык, наречие или

говор?"; І.Манжура "Поезії"; І.Нечуй – Левицький "Біда бабі Парасці", "Микола Джеря", "Чортяка спокуся"; Ожешко "Хам"; Плякаревський "Твори", т. I – II; І.Франко "Поеми", "Великий Шум"; М.Сумцов "Старі зразки української народної словесності", "Вага і краса української народної поезії", "Українські співці й байкарі", "Слобідські українські історичні пісні"; Петрушевський "Українська граматика для початкових шкіл" та ін.¹⁸

Товариство "Час" у Києві випускало такі книжки для української школи: С.Спекторський "Основи права державного" (пер. С.Вечорницького); І.Свенцінський "Основи науки про мову українську"; С. Тимченко "Українська граматика"; С.Черкасенко "Рідна школа" (читання, ч.I), "Рідна школа" (читання, ч. II); Я. Чепіга "Задачник для початкових народних шкіл" (рік другий), "Методичні замітки до навчання грамоти по звуковому методу"; В. Науменко "Загальні принципи українського правопису"; М.Гоголь "Тарас Бульба" (пер. М.Садовського); С.Кобець "В Тарасову ніч" (драматичні картини для роковин смерті Т. Шевченка); Де-Амічіс Є. "Шкільні оповідання" (кн.I, пер. О.Діхтяря); А.Ніковський "Український правопис" (орфографічний словничок); В.Гаршин "Чотири дні" (оповідання); О.Олесь "З журбою радість обнялась" (поезії, кн.I, вид. друге)¹⁹.

"Всеувито" друкували такі підручники для дорослих людей: Б.Грінченко "Українська граматика до науки читання і писання" (вид. 3-те); С.Русова "Буквар" (вид. 3-те, перероблене, з новими художніми малюнками), "Перша читанка для дорослих" (для недільних і вечірніх шкіл) (вид. 1-е); М.Грінченко "Наша рідна мова" (перша читанка після граматики); Шапошников і Вальців "Збірник альгебрійних задач" (ч.1 і 2); Троянський "Природа та її явища" (переклад з московської); П.Баранов "Початкова фізика" (перкл. з московської); Шансель і Глезерь "Практичний курс французької мови" (ч.1); Шаланд "Граматика французької мови" (ч. 1); та ін.²⁰

Видавництво "Українська школа" випустило в світ в 1918 році С.Черкасенко "Безпритульні" (оповідання), (видання друге); Ю.Сірий "Про світ Божий" (бесіди по природознавству з 46-ма малюнками, вид друге); а видавництво "Історична белетристика" видало: Олелька Островського "Полтаву" (1709 р.). Історичне оповідання²¹.

У добу Гетьманату важливу роль у розв'язанні проблеми забезпечення національної школи підручниками та посібниками відігравала кооперація. Так, утворивши міцні центральні кооперативні інституції (Українбанк, Дніпросоюз, Центральне сільськогосподарське товариство), кооперативи заснували новий центральний орган "Всесоюзний Кооперативний Видавничий Союз", завданням якого повинно було внести планомірність у видавничий рух в Україні й задовольнити цікавою книжкою прагнучих освітою українських дітей.

29 травня 1918 р. відбулися в Києві в помешканні "Дніпро-Союза" установчі збори "Книгоспілки", в яких брали участь представники 13 кооперативних спілок України. Після дебатів, в яких взяли участь Г.Павловський, Б.Мартос, Рубинський, Мороз, збори прийняли таку постанову: "Загальні збори уповноважених "Всеукраїнського Кооперативного Видавничого Союзу", заслухавши і обміркувавши доповідь М.Любинського про видавничу діяльність Союзу, ухвалили ствердити резолюції ради Союзу про організацію літературно-наукової колегії й про план видавничої діяльності, прийняті нею на зборах 13 липня 1918 р., і доручити правлінню Союзу продовжувати роботу в цьому напрямі, звернути особливу увагу на детальне розроблення видавничих планів і на видання книжок науково-популярних в першу чергу по кооперації, сільському господарству, а також для шкіл та позашкільної освіти"²².

Восени 1918 р. на одному з засідань Ради Міністрів обговорювався надзвичайної ваги законопроект про "Державне видавництво". Проект цей доручено було скласти комісії, до якої входили Саліковський, А.Лотоцький (коп. генеральний писар), Яковенко, Лазаревський, Могилянський та ін.

Державне видавництво закладалося для видання та розповсюдження серед народу українських книжок. Воно мало знаходитись при Державній канцелярії і складалося з редакційної комісії і розпорядчого відділу. Редакційна комісія складалася з 15 членів. Вона поділялася на підкомісії, згідно з постановою загального зібрання її членів, котре обирало голову кожної комісії.

Державний секретар входив до складу Головної комісії з правом вирішального голосу. Комісія мала право запрошувати на свої засідання фахівців, котрим виплачувалася за це відповідна винагорода²³.

На 1918 р. Державне видавництво отримало від Кабінету Міністрів на видатки 1 млн. крб.²⁴ Такий уважний підхід до справи значно поліпшив книговидання особливо шкільних підручників. Якщо у 1917 р. в Україні вийшло друком 747 книжок державною мовою, то у 1918 р. – 1084²⁵.

8 серпня 1918 р. Радою міністрів уряду П.Скоропадського було прийнято закон про створення фонду для заснування "Національної Бібліотеки Української Держави" у м. Києві. Фонд призначався для негайного придбання й систематизації книжок з приватних бібліотек, рукописів, карт та інших творів. Бібліотека повинна була стати книгозбирнею, де мали бути зібрані всі пам'ятки духовного життя українського народу і України. В ній мали бути зібрані книги, часописи, газети, гравюри, листівки, ноти, літографії, видані в Україні та за кордоном. Міністерству освіти доручалося в найкоротший час розробити і внести на затвердження Ради Міністрів статут і штати Національної бібліотеки. До 1 січня 1919 р. з коштів Державної Скарбниці як аванс асигнувалося до фонду Національної бібліотеки в розпорядження міністра освіти 500 тис. крб. Для управління фондом Національної бібліотеки і ведення початкової праці про заснування її передбачалося створити Тимчасовий Комітет з заснування Національної бібліотеки в м. Києві. Комітет цей мав працювати під безпосереднім наглядом міністра освіти. З метою збільшення фонду Національної бібліотеки Міністерство освіти звернулося до громадськості Української держави з закликом підтримати цю справу і відкрило загальну підписку для побільшення фонду²⁶.

31 липня 1918 р. міністр освіти М.Василенко надіслав циркуляр комісару Київського шкільного округу, де відзначалося, що з наступного року обов'язкове вивчення в середніх школах української мови, літератури, історії та географії, ставиться гостро питання про шкільні бібліотеки. Шкільні і фундаментальні бібліотеки мають бути наповнені книжками з українознавства, щоб учень і вчитель мали змогу добре познайомитися з предметом шляхом позакласного читання. З огляду на це Міністерство освіти просило Комісаріат розпорядитися щоб, починаючи з 1918 навчального року, було звернено особливу увагу на закупівлю книжок з українознавства для всіх підлеглих йому державних середніх шкіл, зокрема таких видань, як "Поміч учителю в справі національного виховання учнів" (К., 1917); "Материалы по вопросу о преподавании предметов украиноведения", вид. Київського шкільного округу (К., 1917), додатки яких почали друкуватися в українських журналах "Вільна Українська Школа" і "Книгарь"²⁷.

Незабаром копія цього документу була надіслана Комісаріатом начальникам середніх шкіл Київського шкільного округу з проханням особливу увагу звернути на придбання книжок для шкільних бібліотек з укарінознавства²⁸.

Серйозною перешкодою книгодрукування в Україні в зазначеній період була недостатня кількість необхідного паперу. Виникла думка провезти його з Московщини, де лежить велика кількість його ще з минулого 1917 р. закупленого українськими громадянами. Та Московщина не погоджується відпускати папір, поки не отримає за це цукор. Через московську валюту справа затрималася до цього часу й тимчасова комісія звернулася до Польщі, куди було послано делегатів. З'ясувалося, що там папір є, що він дешевший за український, але фабрики працюють тільки на замовлення німецького командування, й без його дозволу паперу Україна не одержить. Найкраще справа стояла з Фінляндією, яка взялася постачати щорічно від 600000 до 1000000 пудів паперу 1:4, по курсу: фінська марка = 80 коп., а пуд нашого цукру – 100 крб. Папір було замовлено й можна було сподіватися, що Фінляндія стане основним постачальником на українському паперовому ринку²⁹.

З огляду на те, що з технічних причин нові підручники для національної школи не могли бути надруковані в Україні до початку 1918-го шкільного року, деякі наші видавництва ще у 1918 р. перенесли свою діяльність за кордон: до Берліна, Лінська, Праги та Відня. Зокрема, це такі видавництва, як "Вернігора", "Дніпросоюз", "Книгозбирня", Катеринославське видавництво. Навіть поодинокі видавці стали там друкувати українські книжки, а в їх числі переважно підручники. Там було видано читанки для нижчих шкіл, граматики української мови, підручники з математики, української і всесвітньої історії та інших предметів для середніх шкіл. Так, товариство "Вернігора" у вересні 1918 р. пустило в продаж "Географію" проф. Хомика, надрукованому у Відні, і одержало повідомлення, що "Фізика" Шіндлера та "Історія" Івана Кріп'якевича вже видруковані, транспортується в Україну і незабаром будуть у Києві³⁰.

З метою поширення української книги, друкованої закордоном, Рада Міністрів невдовзі

ухвалила закон, за яким було скасовано мито, що накладався на закордонні видання української книги. Цей закон стосувався всіх українських видань, з якої б країни їх не ввозили³¹.

Прийняття цього закону дуже позитивно вплинуло на доставку з-за кордону українських підручників, підвищенню рівня їх якості та розповсюдження в Україні.

Досить активно також діяло видавництво "Українська школа" у Києві, піж керівництвом Софії Русової, Юрія Сірого, Якова Чепіги і Спиридона Черкасенка. Воно розпочало свою працю з метою обслуговувати підручниками й книжками виключно рідну школу.

Видавництво "Рідна школа" видрукувало за кордоном "Початок" (Буквар) Черкасенко в 500 тис. примірників, і 11 частину "Задачника" Чепіги на 100 тис. та 1 і 11 частину "Рідної школи" Черкасенка по 300 примірників. Закордонні українські підручники відзначилися гарним папером, чітким шрифтом й доступною ціною³².

Таким чином, у 1918 р. за кордоном діяли відомі українські видавництва, зокрема: "Українська школа", "Час", "Вернігера", "Дзвін", "Всесвіт" та ін., які видали велику кількість підручників для українських шкіл. Так, до осені 1918 р. всього було видано 1325500 підручників. Проте проблема перевезення їх із-за кордону продовжувала залишатися складною. Зокрема, з території Австрії їх доставка в Україну залежала від того, коли відновить свою роботу залізниця і стихне революційний рух³³.

Отже, аналіз документів свідчить про те, що незважаючи на величезні труднощі й перешкоди, за доби Гетьманату Українська держава багато зробила для розв'язання проблеми забезпечення української загальноосвітньої школи необхідними підручниками. Проте через складні політичні та економічні умови, за яких доводилося функціонувати українським властям, повністю задоволити зростаючі потреби школи молода держава ще не могла.

¹ Кукурудзяк М.М., Собчинська М.М. З історії національної школи і педагогічної думки в УНР. – Кам'янець-Подільський, 1997; Мельник Е.М. Українські середні навчальні заклади на Поділлі в 1917 – 1920 рр. // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський, 2004. – Т.4. – С.48 – 67.

² Білик Б.І., Горбань Ю.А., Калакура Я.С. та ін. Історія української та зарубіжної культури. Навч. посібник. – К., 2001.

³ Кукурудзяк М.М., Собчинська М.М. Вказ. праця. – С.63.

⁴ Бель А. Русская книга на Украине // Бюллетень Народного Министерства по Великорусским делам УНР. – 1918. – 7 априля.

⁵ Державний Вістник. – 1918. – 13 червня; Пастернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917 – 1919 р. – К., 1920. – С.114.

⁶ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОВУ України). – Ф.2201. – Оп.2. – Спр.239. – Арк.1-1зв.

⁷ Енциклопедія українознавства. Загальна частина. Переведення в Україні. – К., 1995. – С.976; ЦДАВОВУ України. – Ф.2201. – Оп.2. – Спр.234. – Арк.17 – 17зв.

⁸ Там само. – Арк.18 – 18зв.

⁹ Від Міністерства освіти до учителів і видавництв // Село. – 1918. – 21 червня.

¹⁰ ЦДАВОВУ України. – Ф.2201. – Оп.2. – Спр.237. – Арк.142.

¹¹ Від Міністерства освіти до учителів і видавництв // Село. – 1918. – 21 червня.

¹² ЦДАВОВУ України. – Ф.2201. – Оп.2. – Спр.237. – Арк.18.

¹³ Там само. – Арк..142; Конкурс на підручники // Відродження. – 1918. – 17 (4) липня.

¹⁴ Нові книжки // Відродження. – 1918. – 14 вересня.

¹⁵ Кукурудзяк М.М., Собчинська М.М. Вказ. праця. – С.106.

¹⁶ Видавництво "Рух" // Відродження. – 1918. – 19 (6) травня.

¹⁷ Відродження. – 1918. – 14 вересня.

¹⁸ "Сіяч" // Відродження. – 1918. – 11 липня (28 червня).

¹⁹ Товариство "Час" у Києві // Відродження. – 1918. – 11 липня (28 червня).

²⁰ "Всеувито" // Відродження. – 1918. – 10 липня (27 червня).

- ²¹ Справа друку всеукраїнських підручників // Відродження. – 1918. – 6 вересня (24) серпня.
- ²² Установчі збори "Книгоспілки" // Відродження. – 1918. – 5 жовтня (22 вересня).
- ²³ Державне видавництво // Відродження. – 1918. – 4 вересня.
- ²⁴ Історико-політичні уроки української державності. Енциклопедичний словник. – Київ-Донецьк, 1998. – С.346.
- ²⁵ Там само.
- ²⁶ "Державний Вістник". – 1918. – 8 серпня.
- ²⁷ ЦДІАУ(К). – Ф.707. – Оп.311. – Спр.2. – Арк.207.
- ²⁸ Там само.
- ²⁹ "Папероімпорт" // Відродження. – 1918. – 5 жовтня (22 вересня).
- ³⁰ Справа друку вкраїнських підручників за кордоном // Відродження. – 1918. – 6 вересня (24) серпня.
- ³¹ Рудий Г. Газетна періодика – джерело вивчення проблем української культури 1917 – 1920 рр. – К., 2000. – С.319.
- ³² Справа друку всеукраїнських підручників за кордоном // Відродження. – 1918. – 6 вересня (24) серпня.
- ³³ ЦДАВОВУ України. – Ф.2582. – Оп.1. – Спр.172. – Арк.3.

На основе изучения и анализа большого количества первоисточников и архивных документов в статье освещаются основные тенденции развития украинского национально-образовательного движения в апреле-декабре 1918 г., а именно раскрывается проблема учебно-методического обеспечения украинских школ в период гетманата 1918 г.

Ключевые слова: образование, национально-образовательное движение, учебно-методическая литература.

Based on a deep study and analysis of a number of sources and archival documents main tendency in the development of Ukrainian national educational movement in April-December of 1918 is lighted up in the article. The article focuses on a problem of provision Ukrainian schools with teaching and methodical literature in the period of hetmanat.

Key words: education, national and educational movement, teaching and methodical literature.